

Μνήμων

Τόμ. 7 (1979)

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ

Δ. ΛΟΥΛΕΣ : Ο βρετανικός τύπος για τη ναυμαχία του Ναβαρίνου •
Β. ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ : Καταγραφή των εμπορικών πλοίων του Ήρακλείου
το 1751 • ΠΕΝΑ ΣΤΑΥΡΙΑΗ - ΠΑΤΡΙΚΙΟΥ : 'Ανέκδοτες επιστολές του
Γ. Σκληρού στον Γ. Ν. Πολίτη • Τ. Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ : Χρησμολογι-
κό εικονογραφημένο μονόφυλλο των αρχών του 18ου αιώνα • Α. ΠΟ-
ΛΙΤΗΣ : Προσάψεις και σχέδια του Φοριέλ για μία δεύτερη έκδοση της
συλλογής των ελληνικών δημοτικών τραγουδιών • Φ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟ-
ΠΟΥΛΟΣ : Χειρόγραφα Φουρνά Εβρουτανίας • Ι. Κ. ΧΑΣΩΤΗΣ : 'Η
διπλωματική αλληλογραφία των Bouigny - Mabili (τέλη 1Η' - αρχές 1Θ'
αίωνα) • Γ. ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΣ : Ληστές και λησταντάρτες στην Κεν-
τρική Ελλάδα το 1835 - 1836 • Κ. ΛΑΠΠΑΣ : Γύρω από τον 'Αλέ-
ξανδρο Ήσαφα και τις λιθογραφίες του • Τ. Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ : Σχό-
λιο στη «δεύτερη» έκδοση της 'Εγκυκλοπαίδειας του Πατούσα (1710)
• ΟΛΓΑ ΚΑΤΣΙΑΡΑΗ : 'Ο Ρήγας Φεραίος. Νέα στοιχεία από τα αρχεία
της Τεργέστης • Π. ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΗΣ : Στρατιωτική συμφωνία Βρε-
ταννίας - 'Ελλάδας (9 Μαρτίου 1942) • Η. FLEISCHER : 'Αντίποινα
των γερμανικών δυνάμεων Κατοχής στην Ελλάδα 1941 - 1944 •
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ 1976

ΑΘΗΝΑ 1978 - 1979

ΧΡΗΣΜΟΛΟΓΙΚΟ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟ
ΜΟΝΟΦΥΛΛΟ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ ΤΟΥ 18ου ΑΙΩΝΑ

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ

doi: [10.12681/mnimon.200](https://doi.org/10.12681/mnimon.200)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ Τ. Ε. (1979). ΧΡΗΣΜΟΛΟΓΙΚΟ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟ ΜΟΝΟΦΥΛΛΟ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ ΤΟΥ 18ου ΑΙΩΝΑ. *Μνήμων*, 7, 46-59. <https://doi.org/10.12681/mnimon.200>

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ

ΧΡΗΣΜΟΛΟΓΙΚΟ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟ ΜΟΝΟΦΥΛΛΟ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ ΤΟΥ 18ου ΑΙΩΝΑ

Τὸ εἰκονογραφημένο μονόφυλλο μὲ χρησμολογικὸ περιεχόμενο ποὺ παρουσιάζεται σχολιασμένο σ' αὐτὴ τὴν ἐργασία βρίσκεται στὴ Μαρκιανὴ Βιβλιοθήκη τῆς Βενετίας, σὲ σύμμεικτο τόμο, ποὺ σταχώθηκε στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 19ου αἰ. καὶ φέρει στὴ ράχη τοῦ ἐπιγραφὴ *Parte Veneto Guerre col Turco 1668 al 1717*.¹

Περιγραφή: Μονόφυλλο 0,335×0,260, χαρτὶ λεπτὸ ἡμιδιάφανο. Ἐκτὸς τῆς μίας ὄψης χαλκογραφία 0,332×0,228 ποὺ περιλαμβάνει ἀριστερὰ ἐλληνικὸ καὶ δεξιὰ ἰταλικὸ κείμενο, χαραγμένα ἀπὸ Ἰταλὸ χαλκογράφο κάτω ἀπὸ ἰταλικὸ τίτλο, ποὺ δίνει τὴν ἐντύπωση ὅτι χαραχτήκε ἀπὸ ἄλλο ἀδέξιο χέρι. Δεξιὰ καὶ κάτω πλούσια διακόσμηση. Στὴν πίσω λευκὴ σελίδα χειρόγραφη σημείωση ἀπὸ χέρι δευτέρου μισοῦ τοῦ 19ου αἰ.: *Profetia*.

Τὰ κείμενα ²

[A']

*Χρησμος+ος+ευρεθη εις την κωνσταντινούπολιν εις μίαν κολωνα μαρμαρίτικην/διὰ ψηφίων γεγραμμενος ὃς ἐσαφηνίσθη παραι τινος ὡς κατωθεν ἄλλοι λέγου/σιν ὅτι εὑρεθησαν ταυτα σημειωμένα εν μαρμαρῶ του ταφου τοῦ ἁγίου κωνσταντινου/και ἐξηγηθη ταυτα ο εν αγιοις πα-
δ τριάρχης σχολάριος*

Τῇ πρωτῇ τῆς ἰνδικτου η/βασίλεια τοῦ ἰσμαηλ ο καλούμενος μωαμετ μέλλει δια να τροπωσει γένος τῶν πα/λαιολογων τὴν ἑπταλοφον κρατησει

1. Biblioteca Marciana Misc. 167. Τὸ μονόφυλλο ἔχει ἀρ. 33 στὸν τόμο ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ φυλλάδια ποὺ ἀναφέρονται στὶς βενετοτουρκικὲς συγκρούσεις αὐτῆς τῆς περιόδου. Στὴν ἀρχὴ τοῦ τόμου παράφυλλα μὲ χειρόγραφο πίνακα τῶν περιεχομένων ἀπὸ χέρι δευτέρου μισοῦ τοῦ 19ου αἰ. Εἰκόνα τοῦ μονόφυλλου βλ. πίν. 1.

2. Διατηρήθηκε ἡ ὀρθογραφία τοῦ μονόφυλλου. Χώρισα τὶς λέξεις γιὰ νὰ βγαίνει νόημα γιατί ὁ Ἰταλὸς χαλκογράφος δὲ φαίνεται νὰ ἤξερε ἐλληνικά. Μὲ + . . . + σημείωσα ὑποθετικὴ ἀνάγνωση δυσανάγνωστου σημείου, μὲ [. . .] σημείωσα ἐξοβελιζόμενο γράμμα. Ἐγραψα μὲ β τὸ εὐδοματίους στὸ τέλος τοῦ Β' κειμένου. Χώρισα σὲ στίχους τὸ Β' κείμενο ἐνῶ δὲν τόλμησα νὰ κάνω τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὸ Α' κείμενο στὶς περιπτώσεις ποὺ μπορούσε νὰ γίνει.

- εσωθεν βασιλεύσει ἔθνη πάμπολα κατάρξει/τῇ ὀγδόῃ της ινδικτου πελο-
 πονησον καταρξει τη εννατη τῆς ινδικτου εις τα βορια τα/μέρη μελει
 10 διὰ νὰ στρατευσει τη δεκατη της ινδικτου τους δαλματας τροπώσει και/
 τας νησους ερημώσει μεχρι του εἰξινου ποντου ιστρογειτονας πορθήσει
 παλιν επιστρε/ψει ἔτι χρονον τους δαλματας πολεμον εγηρει μεγα μερικῶς
 τε συντριβῆναι και/τα πληθη και τα φυλλα συνοδεῖ των εσπεριων δια
 15 θαλάσσης και ξηρᾶς τον πόλεμον | συνάψουν και τον ἰσμαῆλ τροπώσουν το
 απογονον αυτου βασιλεύσει ελαττον μικρον/ολιγον τοδε ξανθὸν γενος ἅμα
 μετα των πρακτορων ὄλον ἰσμαῆλ τροπώσουν την επτα/λοφον επαρονν μετα
 των προνομειῶν τότε πολεμον εγειρονν ἔκφυλον ἠγγιωμενον μέ/χρι της
 πεμπτέας ὥρας και φωνῇ βοήσει τριτον στήτε στήτε μετὰ φοβου σπεύ-
 20 σατε/πολλὰ σπουδαίως εις τα δεξια τα μέρη ἀνδραν εὔρητε γεναιον
 θαυμαστον και ρωμα/λαῖον τοῦτον ἔξετε δεσπότην φιλος γὰρ εμὸς ὑπάρ-
 χει και αυτὸν παραλαβοντες,/θέλημα ἔμον πληρεῖτε.

*Projetia ritrovata nella/citta di Costantinopoli scolpita in una/
 colonna di marmore, la quale è stata dichiarata da alcuni come/di
 sotto. Altri dicono questa cosa esser stata ritrovata intagliata nel mar-
 more della sepoltura di /S. Costantino, et essere stata interpretata
 5 dal Patriarca San Scolario.*

- Nella prima inditione il Regno d'ismael chiamato Mahomet/
 distuggerà la famiglia de paleologhi, signoreggiara la Città de/sette
 colli, et a quella regnara, et commandara a molte genti. Nell' /Ottava
 inditione acquistara la Morea, ovvero Peloponese. Nella/Nona inditione
 10 condura l'essercito nelle parti Settentrionali. Nella/Decima inditione
 scacciara i Popoli della Dalmatia, distruggerà/l'isole sin nel mar
 Maggiore et saccheggara i vicini al Danubio da/poi fra certo tempo
 ritornara in Dalmatia, et solevara una gran/dissima guerra, talche
 particolarmente sarano fracassate le nati/oni et i popoli Occidentali
 15 per Mare et per terra, cosi che per/la guerra incominciata sia scac-
 ciato ismael; la cui descendencia/regnarà poco men che poco. Ma
 la generatione bionda insieme/con di Parthi scacciara tutto ismael,
 innalzando la Citta de/setti Colli, insieme confederari. Allhora sara
 accesa una guerra/intestina sin alla quinta hora, et una voce gridarà
 20 tre/volte state fermi state fermi ad obedientia affrettate molte/im-
 prese con diligenza. Trovarete alla parte destra un hu/omo generoso,
 meraviglioso, et robusto, questo pigliate per signore/percio che è
 amico mio et cosi si adempira la volonta mia.*

[B']

Ἔτερος Χρησμός:

- Ὁ λέων ὁ σοφώτατος ὁ μέγας αὐτοκρατωρ
 λεγει γαρ πεν/τε βασιλεῖς ἀπόγονοι τῆς ἄγαρ
 παραχορησει τοῦ θεοῦ κυριου τοῦ δεσπότη
 την πολιν βασιλεύσου/σι φημι τὴν Κωνσταντινου
 5 μετὰ πολλῆς δυναμειως ταύτην περικρατησουν
 ἔχι αυτοὺς/τοὺς βασιλεῖς γλυπτὸς ἐν τῷ κίονι
 καὶ ἐν τῇ χειρα ἔχωσι ξιφη γεγιμνομένα
 και/οφις μεγας ἴσταται ορθ[ρ]ιος ἐν τῷ μεσω
 10 αυτῶν τῶν πεντε ἡγεμῶν πολλα ηγριωμενα
 πε/ρι του πεμπτου τε φησιν ευθέως τέλος λάβι
 και βασιλευσει χριστιανὸς αὐτὴν παλιν ωρι/σει
 ὡς και ο ετερος χρησμος ὁμοια τούτου λεγει
 δς ἐν τω ταφῷ ἄνωθεν ευρέθη / γεγραμμενος
 τοῦ θειου κωνσταντινου τε καὶ ἦσαν τα στοιχεῖα
 15 ατινα εξηγηθηκεν ὁ / θεῖος πατριαρχης
 σχολαριος ο αγιος γενναδιος ὁ μεγας
 μωαμεθ το απογονον ὀλιγον / βασιλευσει:
 Εβδοματιοις το τέλος τῶν ισμαηλιτῶν ἀποκαλυφθήσεται,
 Δρά/μετε παντες προς δυσμας επταλοφου·
 20 και παλιν ἔξει επταλοφος το κράτος.

Altra Profetia.

- Leone il sapientissimo ci grand'imperatore lascio in ricordo,
 che/cinque Re descendenti d'Agar, per permissione del Signor iddio,/
 regnarano nella Citta dico di Constantino con grande essercito et/
 5 potenza; in questa signoregiarano con la sua lancia. Re scolpiti/
 nella Colonna, et hanno spade ignude nella mano destra, et nel/
 mezzo d'essi cinque Capitani stara un gran serpente molto fiero; |
 et del quinto dice che verra presto il fine. Et un Christiano regna/ra
 et mettera i confini ad essa Citta, come appunto dice un altra/Pro-
 10 fetia di cose simili a queste, la quale fu ritrovata sopra la sepoltura
 del Beato Costantino et di essa espose alcuni versi il Patriarcha /
 San Scolario, et S. Gennadio, il gran Mahomet, et la discendentia
 di/lui regnarà poco in sette numeri il fine de gli ismaeliti sara rive-/
 lato inviamoci tutti verso l' Occidente alla Città de sette Colli, /che la
 Città de setti Colli havrà di novo l'imperio et signoria.

Τὸ Α' κείμενο εἶναι ὁ Χρησμός τοῦ τάφου τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου,
 ἀπὸ τὰ πρὸ γνωστὰ χρησμολογικὰ κείμενα, καθὼς μαρτυροῦν τὰ χειρόγραφα

ἀλλὰ καὶ οἱ ἔντυπες ἐκδόσεις³. Οἱ χρονογραφίες τῆς Τουρκοκρατίας τυπῶνουν πάντοτε τὸ χρησμὸ αὐτὸ στὸ τέλος τους⁴. Οἱ διαφορὲς ποῦ παρουσιάζει τὸ Α΄ κείμενο τοῦ μονόφυλλου ἀπὸ τὴν ἄλλη παράδοση δὲν εἶναι μεγάλες. Οἱ πρῶτες 4 ἀράδες, ποῦ χρησιμεύουν γιὰ εἰσαγωγή, λείπουν ἀπὸ τὶς περισσότερες ἔντυπες ἐκδόσεις καὶ τὰ χειρόγραφα. Δὲν εἶναι ὅμως ἄγνωστες ἀφοῦ π.χ. ὁ Λ. Ἀλλάτιος (1561)⁵ μαρτυρεῖ τὴν ὑπαρξὴ κώδικα μὲ τὸ κείμενο: *Χρησμός ὅσπερ εὑρέθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν εἰς μίαν κολώναν μαρμαρίτικην διὰ ψηφίων γεγραμμένος, ὃν ἐξεκαθάρισεν. Ἄλλοι δὲ λέγουσι ὅτι ταῦτα τὰ γράμματα ἠδρόθησαν σημειωμένα ἐν μαρμάρῳ τοῦ τάφου τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ ἐξήγησε ταῦτα ὁ ἐν ἀγίοις πατριάρχης Σχολάριος. Μιά ἄλλη διαφορά: καὶ τας νησους ερημώσει μεχρὶ του εἰξίνου ποντου ιστρογειτονας πορθησει, μεταφέρεται στὸ κείμενο τοῦ μονοφύλλου ἀπὸ τὴν «πρώτη τῆς ἰνδίκτου» στὴ «δεκάτη τῆς ἰνδίκτου».*

3. Anselmus Bandurius, Imperium Orientale sive Antiquitates Constantinopolitanae. τ. I Παρίσι 1711 σ. 184 καὶ Βενετία 21729 σ. 159· ἀπὸ τὴν ἐκδόση αὐτὴ ἀνατυπώθηκε: J.-P. Migne, Patrologia Graeca τ. 160 Παρίσι 1866 στ. 767 - 774. Π. Δ. Στεφανίτζη, Συλλογὴ διαφορῶν προρρήσεων... Ἀθήνα 1838 σ. 51 - 54. Τὰ εὑρεθέντα γράμματα ἐπὶ τοῦ Τάφου τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ ἐρμηνευθέντα ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Γενναδίου κατὰ τὸ 1430. Ἐν Ἑρμουπόλει ἐκ τῆς Τυπογραφίας Μ. Π. Πετρίδου 1854, σ. 16· βλ. Philippe Iliou, Un projet bibliographique d' E. Legrand: La «Bibliographique Hellénique du XIXe siècle», *Byzantinisch - Neugriechische Jahrbücher* 22 (1977) σ. 76 ἀρ. 256. Σπυρίδωνος Λάμπρου, Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν ΛΘ' κατάλοιπον/Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν ρια' κατάλοιπον. Ἐπιμέλεια Κ.Ι. Δουβουνιώτη, *Νέος Ἑλληνομνήμων* 19 (1925) 97 - 138. Νίκου Α. Βέη, Περὶ τοῦ ἱστορημένου χρησμολογίου τῆς Κρατικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βερολίνου καὶ τοῦ θρύλου τοῦ «Μαρμαρωμένου βασιλιᾶ», *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher* 13 (1937) 203-244 λς'. Ὁ Λάμπρος καὶ ὁ Βέης δίνουν πληροφορίες γιὰ κώδικες ποῦ περιέχουν τὸ Α΄ κείμενο. Στὴ Μαρκανῆ Βιβλιοθήκη εἶδα τοὺς κώδικες *Marc. Gr. IV, 38 (coll 1365)* καὶ *Marc. Gr. VII, 3 (coll. 546)* ποῦ περιέχουν τὸ Α΄ κείμενο· βλ. E. Mioni Codices Graeci Manuscripti Bibliothecae Divi Marci Venetiarum, τ. I μέρος II Ρώμη 1967 σ. 227 - 228 καὶ τ. II Ρώμη 1960 σ. 19 - 21. Τὸ Α΄ κείμενο ὑπάρχει καὶ στὸν κώδικα ποῦ παρουσίασε ὁ Α. Μαρκόπουλος, Ἐνα χειρόγραφο ἀπὸ τὸ Μελένικο στὴ Βιβλιοθήκη John Rylands τοῦ Μάντσεστερ (ψευδο-Δωρόθεος, Λέων Στ' ὁ Σοφός), *Μνήμων* 5 (1975) σ. 46, 48. Marcel Bataillon Mythe et connaissance de la Turquie en Occident au milieu du XVIe siècle, *Venezia e l'Oriente fra tardo Medioevo e Rinascimento*, Βενετία 1966 σ. 469 ὅπου λόγος γιὰ φυλλάδιο μὲ ἰταλικὴ καὶ γερμανικὴ μετάφραση τοῦ χρησμοῦ τοῦ τάφου τοῦ Μ. Κωνσταντίνου (Α΄ κείμενο) ποῦ τοποθετεῖται μετὰ τὸ 16ο αἰ. Πρβλ. καὶ σημ. 20.

4. Δωροθέου Μονεμβασίας, Βιβλίον Ἱστορικόν... Βενετία, Γλυκός, 1818 σ. 538-540· ἡ πρώτη ἀπὸ τὶς 22 γνωστὲς ἐκδόσεις τὸ 1631. Ματθαίου Κιγιάλα, Νέα Σύνοψις Διαφορῶν Ἱστοριῶν... Βενετία 1637 σ. φκε'- φκς'.

5. Γεωργίου Ἀκροπολίτου, Χρονικὴ Συγγραφή... Leone Allatium... De Georgiorum. Βενετία 1729 μέρος II σ. 147· πρβλ. J.-P. Migne, Patrologia Graeca τ. 160 στ. 769.

Τὸ Β' κείμενο εἶναι Χρησμός «περὶ τοῦ τέλους τῶν Ἰσμαηλιτῶν», γνωστός ἀπὸ τὰ Χρησμολόγια⁶. Ἀπὸ τοὺς 28 στίχους ποὺ παραδίδει τὸ Χρησμολόγιο τοῦ Βερολίνου τὸ μονόφυλλο περιλαμβάνει τοὺς στίχους 7 - 22 καὶ συμπληρώνεται ἀπὸ 3 στίχους παρμένους ἀπὸ ἄλλα χρησμολογικά κείμενα. Εἶναι 3 στίχοι συνθηματικοὶ καὶ ἀσύνδετοι μεταξύ τους ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ ὑπόλοιπο κείμενο.

Εἰκονογράφηση

Τὸ μονόφυλλο κοσμοῦν δύο παραστάσεις· ἡ μία κάτω καὶ ἡ δευτέρα δεξιά, ὑψηλῆς τέχνης τοῦ 16ου αἰ., λαμπρὰ χαραγμένες στὸ χαλκόν.

Ἡ κάτω παράσταση ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο σύνολα τριῶν μορφῶν, ποὺ τὰ συνδέει ὁ Λέων τοῦ ἁγίου Μάρκου, τὸ σύμβολο τοῦ βενετικοῦ κράτους· πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι του ἡ ἐπιγραφή *S. Marcus*, ἐνῶ κάτω ὑπάρχει περίγραμμα ἐπιγραφῆς ποὺ ἴσως εἶχε χαραχτεῖ καὶ ἀποξέστηκε. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ πρώτη ἐνδειξη δεύτερης χρήσης τῆς χαλκογραφίας. Σημειῶνω μὲ ἐπιφύλαξη ὅτι δεξιά ἀπὸ τὸ περίγραμμα τῆς ἐπιγραφῆς ἀχνοφαίνεται χρονολογία *MDLXX* [= 1570].

Τὸ σύνολο τῶν τριῶν μορφῶν ἀριστερὰ περιστάνει: Τὸ Δόγη τῆς Βενετίας, ποὺ κρατᾷ γυμνωμένο ὄρθιο σπαθί, σημάδι ἐμπόλεμης περιόδου γιὰ τὸ βενετικὸ κράτος (σὲ ἄλλες παραστάσεις τὸ σπαθί κρατᾷ ὁ Λέων τοῦ ἁγίου Μάρκου). Ἡ παράσταση τοῦ *Veneto Principe* εἶναι στὸν τύπο ποὺ δίνει ὁ *Vecellio* στὰ τέλη τοῦ 16ου αἰ.⁷

Ἡ μεσαία μορφή εἶναι ὁ ἀρχάγγελος Μιχαήλ, *Angelus Michael*, ποὺ στὸ δεξιὸ χέρι κρατᾷ ὀδηγητικὰ τὸν ἐσταυρωμένο Χριστό, ἐνῶ στὸ ἀριστερό του κρατᾷ κλάδο.

Ἡ μορφή δεξιά περιστάνει τὸν Τσάρο τῆς Ρωσίας, *Re Ruso*, ποὺ κρατᾷ στὸ ἀριστερό του χέρι τόξο καὶ στὸ δεξιὸ βέλος, ἀλλὰ ἡ μορφή του δὲ μοιάζει μὲ τὶς γνωστὲς παραστάσεις τῶν Ρώσων βασιλέων⁸.

Τόσο ὁ *Veneto Principe* ὅσο καὶ ὁ *Re Ruso* στρέφονται πρὸς τὸν ἀρχάγγελο Μιχαήλ ἔτοιμοι νὰ δεχτοῦν τὰ κελεύματα τῆς ὀδηγητικῆς ἀποφασιστικῆς του παρουσίας, ἐνῶ ὁ προπορευόμενος Λέων τοῦ ἁγίου Μάρκου ἔχει ἀρπάξει ἀπὸ τὸ ρούχο τὴ μεσαία μορφή τοῦ δεύτερου δεξιά συνόλου, ποὺ παριστάνει τὸ σουλτάνο τῶν Τούρκων, τὸ *Re Selimi*, τραγόμορφο μὲ τὸ τόξο ριγμένο στὸ δεξιὸ ὄμο καὶ στὸ δεξιὸ χέρι βέλος στραμμένο πρὸς τὰ κάτω, σημάδια μάχης ποὺ τέλειωσε. Ἡ μορφή τοῦ *Re Selimi* εἶναι κοντὰ

6. Ὁ Λάμπρος, ὁ.π. σ. 97, 99 δίνει πληροφορίες γιὰ τοὺς κώδικες ποὺ περιέχουν τὸ Β' κείμενο καὶ ἐκδίδει τὸ κείμενο τοῦ χρησμοῦ ἀπὸ τὸν κώδικα τοῦ Τορίνου. Ὁ Βέης, ὁ.π. σ. 242 - 244 ἐκδίδει τὸ κείμενο ἀπὸ τὸν κώδικα τοῦ Βερολίνου.

7. *Cesare Vecellio*, *Degli habitanti antiqui et moderni di diverse parti del mondo*. Βενετία 1590 καὶ 21598 φ. 77 καὶ 57 ἀντίστοιχα: *Principe ὁ Doge*.

8. *Vecellio*, στὸ ἴδιο 21598 φ. 283 μιὰ ἐντελῶς διαφορετικὴ μορφή τσάρου.

στό γνωστό τύπο παράστασης τῶν Τούρκων σουλτάνων⁹.

Ἄριστερά καὶ πίσω ἀπὸ τὸ Re Selimi στέκεται φτερωτός, στεφανωμένος θάνατος μετὰ τὸ δρεπάνι στὸ δεξιὸ χέρι, μετὰ τὸ ἄριστερόν κρατᾷ ὑψωμένη τὴν κλεψύδρα, δικαιολογία τῆς παρουσίας του. Δεξιὰ στέκεται ἔνοπλος θάνατος ποὺ παραλαβαίνει τὸ Re Selimi.

Ἡ ἀναγεννησιακὴ τέχνη ἔδωσε τὰ σύμβολα καὶ ἀρκετὴ ἀπὸ τὴ φρίκη τῆς μπροστὰ στὸ θάνατο γιὰ νὰ εἰκονιστεῖ τὸ τέλος τοῦ σουλτάνου καὶ τῆς βασιλείας του¹⁰.

Στὴ δεξιὰ παράσταση ἔχουμε μιὰ κολώνα μετὰ ἀπλὸ κιονόκρανο, χωρισμένη σὲ πέντε ζώνες μετὰ ἀνάγλυφες μορφές. Στὴ βάση τῆς κολώνας ἀνοιχτὸς τάφος καὶ ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπινος σκελετός. Στὴν πρώτη (κάτω) ζώνη τῆς κολώνας τέσσερις βασιλεῖς μετὰ ποικίλα στέμματα καὶ γυμνὰ ξίφη, ἐνῶ ἡ ἐπιγραφή στὸ χεῖλος τοῦ παρακειμένου τάφου δίνει τὴν ἐξήγηση, χριστιανοὶ αὐτοκράτορες: *Cristiani Imperatori*. Ἡ ἴδια ἐπιγραφή στὴν κορυφὴ τῆς κολώνας ἀναφέρεται στὶς τρεῖς παρόμοιες μορφές τῆς πέμπτης (ἄνω) ζώνης. Οἱ ἐνδιάμεσες τρεῖς ζώνες τῆς κολώνας κοσμοῦνται ἀπὸ πέντε μορφές Τούρκων σουλτάνων μετὰ γυμνὰ ξίφη, κοντὰ στὸν τύπο τῆς μορφῆς ποὺ εἶδαμε στὴν κάτω παράσταση τῆς χαλκογραφίας. Ἐνα ὄρθιο φίδι μετὰ ἀνοιχτὸ στόμα, σημάδι φόβου καὶ θανάτου, εἰκονίζεται ἀνάμεσα στὶς μορφές τῶν σουλτάνων, ἐνῶ δεξιὰ τῆς κολώνας εἶναι χαραγμένο: *Agareni Imperatori*.

Ὁλόκληρη ἡ δεξιὰ παράσταση εἶναι χαραγμένη ὅπως ἀπαιτεῖ ὁ συνδυασμὸς τῶν δύο χρησμῶν ποὺ ἀναγράφονται καὶ μᾶς παραδίδουν τὰ Χρησμολόγια: χαράζεται ὁ τάφος (τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου) ἐνῶ παραλείπεται ἡ μορφή τοῦ ἐξηγητῆ Σχολάριου. Ἡ κολώνα εἶναι εἰκονολογικὰ ὁμοία μετὰ τὴν παράσταση τοῦ Χρησμολογίου τοῦ Βερολίνου¹¹.

Χρονολόγηση καὶ χρῆση.

Ὅπως σημείωσα στὴν ἀρχή, ὁ ἔμπειρος βιβλιοθηκᾶριος τῆς Μαρκτιανῆς, τοῦ β' μισοῦ τοῦ 19ου αἰ., κατέταξε τὸ μονόφυλλο στὸν τόμο *Parte*

9. Vecellio, στὸ ἴδιο 1590 φ. 376 καὶ 21598 φ. 358.

10. Alberto Tenenti, *Il senso della morte e l'amore della vita nel Rinascimento (Francia e Italia)* Τορίνο, Einaudi, 1957 καὶ ἀνατύπωση 1977, κυρίως σ. 410 κέξ. καὶ εἰκόνες 1, 15 - 16, 32, 33, 57. Γιὰ τὸ ἴδιο θέμα στὸν ἐλληνικὸ χῶρο πληροφορίες καὶ βιβλιογραφία δίνει ὁ Γ. Θ. Ζώρας, Πένθος θανάτου, ζωῆς μάταιον καὶ πρὸς Θεὸν ἐπιστροφή, Ἀθήνα 1970, κυρίως σ. 21 κέξ. Σημειῶνω μιὰ παρατήρηση γιὰ τὴν εἰκονογράφηση (ξυλογραφία) τῆς ἐκδοσης τοῦ 1564 τοῦ στιχουργήματος «Πένθος θανάτου...» ποὺ παριστάνει θρίαμβο τοῦ θανάτου: ὁμοία ξυλογραφία κοσμεῖ τὸ βιβλίο τοῦ Francesco Petrarca, *Le Rime*, Βενετία 1573. Γιὰ σύγκριση τῶν δύο ξυλογραφιῶν βλ. πρόχειρα Ζώρας, ὁ.π. πίν. ζ', σ. 48 - 50 καὶ Tenenti, ὁ.π. εἰκόνα 32.

11. Βέης, ὁ.π. σ. 221, εἰκ. 1, ὁ τάφος, σ. 241, εἰκ. 10, ἡ κολώνα. Λάμπρος, ὁ.π. σ. 123 δίνεται ἡ πληροφορία ὅτι ἡ εἰκόνα τῆς κολώνας ὑπάρχει καὶ στὸν κώδικα τοῦ Τορίνου.

Veneto Guerre ocl Turco 1668 al 1717 με άρ. 33 ανάμεσα σε φυλλάδια που αναφέρονται στις βενετοτουρκικές συγκρούσεις της εποχής, πριν από χρονολογημένο φυλλάδιο του 1718.

Ἡ ποιότητα τοῦ χαρτιοῦ συνηγορεῖ σ' αὐτὴ τὴ χρονολόγηση ἀλλὰ τὰ γνωστὰ ἐγγχειρίδια ὑδατοσήμων δὲν περιέχουν τὸ ὑδατόσημο τοῦ μονόφυλλου. Μετὰ ἀπὸ σύγκριση τοῦ ὑδατόσημου αὐτοῦ με ὑδατόσημα χαρτιῶν ποὺ χρησιμοποίησαν τὰ τυπογραφεῖα τῆς Βενετίας στὶς ἀρχές τοῦ 18ου αἰ., βρῆκα ὅτι ὁμοιο ὑδατόσημο ἔχει καὶ τὸ χαρτὶ ποὺ χρησίμευε γιὰ νὰ χαραχτεῖ τὸ σχέδιο τῆς ναυμαχίας Τούρκων καὶ Βενετῶν στὴν Κέρκυρα τὸ 1716¹². Ἡ χρονολόγηση αὐτὴ γεννᾷ ἀρκετὰ προβλήματα, ὅπως θὰ φανεῖ στὴ συνέχεια.

Ἀπὸ τὴν εἰκονογραφία τοῦ μονόφυλλου, ἡ δεξιὰ παράσταση ποὺ παρουσιάζει τὴ μαρμαρένια κολῶνα καὶ τὸν τάφο τοῦ Μ. Κωνσταντίνου εἶναι μέσα στὴν παράδοση τῶν ἱστορημένων χρησιμολογίων ἀπὸ τὸ 15ο - 16ο αἰ. (κώδικες Τορίνου καὶ Βερολίνου).

Ἡ κάτω παράσταση, με τὶς ἑπτὰ μορφές ποὺ εἰκονίζει, παρουσιάζει τὴ σύναψη μιᾶς συμμαχίας, μιὰ σταυροφορία - πόλεμο ποὺ ἔγινε καὶ τοὺς σκοποὺς τοὺς νὰ πραγματοποιοῦνται: ἡ συμμαχία Βενετίας - Ρωσίας ὀδηγημένη ἀπὸ τὶς οὐράνιες δυνάμεις με δύναμη κρούσης τὸ Λέοντα τοῦ ἁγίου Μάρκου καταλύει τὴ δύναμη τῶν Τούρκων καὶ οἱ δυνάμεις τοῦ κάτω κόσμου ἀρπάζουν τὸν Τούρκο σουλτάνο.

Ἄλλὰ ὁ Τούρκος σουλτάνος εἶναι ἐπώνυμος: *Re Selimi*. Κοιτάζοντας τὸν κατάλογο τῶν Τούρκων σουλτάνων βλέπουμε: Σελῆμ Β' (1566 - 1574), Σελῆμ Γ' (1781 - 1807). Ὁ δεῦτερος βέβαια εὐκόλα ἀποκλείεται. Ὁ πρῶτος μᾶς ὀδηγεῖ στὴν ἐποχὴ τῆς Ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου (1571), στὸ κέντρο μιᾶς περιόδου πνεύματος σταυροφορίας καὶ ἱεροῦ πολέμου καὶ ὅπως σημείωσα προηγουμένως στὸ κάτω μέρος τῆς χαλκογραφίας διαβάζω χρονολογία 1570.

Ἀντίθετα ἡ ἐνεργὸς παρουσία τοῦ τσάρου ἀνάμεσα στὶς δυνάμεις μιᾶς συμμαχίας κατὰ τῆς Τουρκίας δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς μεταφέρει πρὸ πίσω ἀπὸ τὸ δεῦτερο μισὸ τοῦ 17ου αἰ.¹³

Οἱ χρονολογίες ποὺ σημειώθηκαν ἀπέχουν μεταξύ τους τουλάχιστον ἕνα αἶώνα. Γιὰ τὸ πρόβλημα αὐτὸ διερεύνησα τὴν παρακάτω ὑπόθεση: ἡ χαλκογραφικὴ πλάκα εἶναι τοῦ 1570 καὶ χαλκογραφίες τῆς χρησιμοποιήθη-

12. *Armata Cristiana e Turca MDCCXVI*, Βενετία 1718 (*Biblioteca Marciana a Misc.* 167. 35 - 36).

13. Ἀποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, Ὁ Μέγας Πέτρος καὶ οἱ Ἕλληνες κατὰ τὰ τέλη τοῦ 17 καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 18 αἰ., *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* 11 (1969) 247 - 259.

ἐδύπλωσθε τὸν ἀρχιεπίσκοπον καὶ τὸν κληρικόν τὸν σφραγισμένον λέγοντες
πρὸς τοὺς λαοὺς.



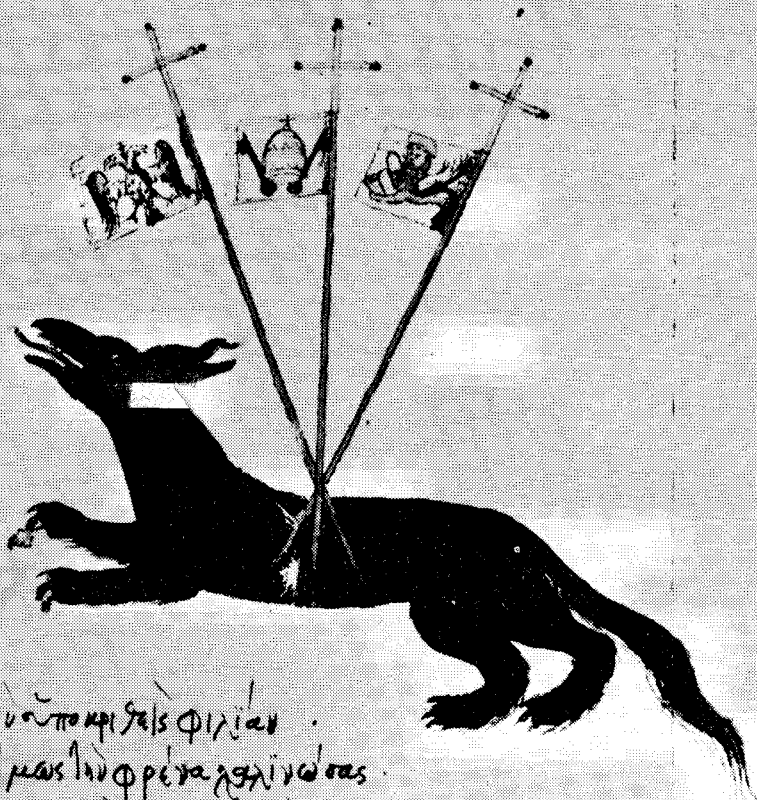
ὁ ἀρχιεπίσκοπος καὶ ὁ κληρικός σου κροῦσθε:

Πίν. 2 Μικρογραφία ἀπὸ τὸ χειρόγραφο τοῦ Γεωργίου Κλώντζα (Marc. Gr. VII, 22 coll. 1466 φ. 140r)

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Ἰονίου Πανεπιστημίου

Με τὴν ἀδεία τῆς Ἐταιρείας Μελέτης Νέου Ἑλληνισμοῦ

Λόν βδερνούλου, ὄφιλος εἶ :



κι Ἀνάχω πεκνύ ὑποκρίσεις Φιλίαν
κὴ μακροθύ μᾶς λιν φρένα γαλινώσας
ὡς ἄλῳ πρέσβις κὴ πολὺς ἐλάφρων·
ἐλθῶν δὲ δίστωι λῆς νήσους ἑπτασίωχως·
τοὺς ἀλλοὺς ἀφείς, σὺν γλαστένους ἀνηλούς :

κι Καίπερ χύσας φά ἀγασίαν ἐαχὺ γύλιον·
σὺ λῆς νίκας ἰπλωσας λῆ γαίρας ἀλξίσεως·
κὴ βραβαιοὶ εἴλη φας ἐντέλεθον ἡρ ου :

Πίν. 3 Μικρογραφία μετὰ τὰ σύμβολα τῆς Sacra Liga (Marc. Gr. VII, 3 coll. 546 φ. 4r)

καν στίς παράμονες τῆς Ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου ἀπὸ τοὺς Βενετούς. Τὸ τμήμα τῆς χαλκογραφικῆς πλάκας ποὺ παριστάνει τοὺς «συμμάχους» Δόγη καὶ Τσάρο πρέπει νὰ τροποποιήθηκε γιὰ νὰ φτάσει στὴ μορφή ποὺ μᾶς παραδίδει τὸ μονόφυλλο. Ἀποξέστηκε ἐπίσης ἡ χρονολογία ποὺ, ὅπως σημειώθηκε, ὑπῆρχε στὸ κάτω μέρος καθὼς καὶ κάποια ἐπιγραφή ποὺ θὰ ὑπῆρχε στὸ περίγραμμα. Ἡ ἐπιγραφή *Re Selimi* πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ Τούρκου σουλτάνου δὲν ἀποξέστηκε γιὰτί ἴσως τὸ *Selimi* εἶχε μεταπέσει σὲ τίτλο ποὺ κατὰ κάποιο τρόπο σήμαινε τὸ σουλτάνο¹⁴.

Γιὰ τοὺς χρόνους τῆς Ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου στὴν παράσταση τῶν «συμμάχων» θὰ θέλαμε μιὰ παράσταση τῆς *Sacra Liga*: Βενετία, Βατικανό, Αὐστρο-Ἰσπανία. Μιὰ τέτοια παράσταση συμβολικὴ τῶν τριῶν συμμάχων τῆς *Sacra Liga* μᾶς ἔρχεται ἀπὸ δύο ἱστορημένους κώδικες τοῦ 16ου αἰ.¹⁵ καὶ τὴν ἔντυπη ἔκδοση χρησολογίου τῆς *Brescia* τοῦ 1596¹⁶: ἡ παράσταση τοῦ 8ου χρησολογίου, ποὺ σὲ ὅλα τὰ ἄλλα ἱστορημένα χρησολογία ξέρομε ὅτι εἰκονίζει τρεῖς σημαίες μὲ ἀπλοὺς σταυροὺς, ἀντικατέστησε ἐδῶ τοὺς ἀπλοὺς σταυροὺς μὲ τὰ σύμβολα τῶν συμμάχων τῆς *Sacra Liga*, τὸ δικέφαλο ἀετὸ (Αὐστρο-Ἰσπανία), τὴν παπικὴ τιάρα (Βατικανό), τὸ Λέοντα τοῦ ἀγίου Μάρκου (Βενετία). Βλ. πίνακα 3.

Ἀλλὰ ἡ παράσταση ποὺ εἶναι πολὺ πιὸ κοντὰ στὴν εἰκονογραφία τοῦ μονόφυλλου ποὺ ἐξετάζουμε εἶναι μιὰ μικρογραφία τοῦ ἱστορημένου χρησολογίου τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης ποὺ ἱστορήθηκε ἀπὸ τὸν Γεώργιο Κλόντζα στὸ Χάνδακα τὸ 1591 - 1592¹⁷.

14. Ἡ ὑπόθεση αὐτὴ ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὸν τίτλο τοῦ φυλλαδίου: *Distinto Ravaglio delle Supplicazioni, e Digiuni ordinate dal gran Signore in tutto lo Stato Ottomano Ameth Selim Sultano, Imperatore dell'Oriente & Occidente, Signor de Signori...* Βενετία 1687. Τὸ *Selim* συνοδεύει τὸ *Ameth* σὰν τίτλος.

15. Οἱ δύο κώδικες εἶναι: *Marcianus Graecus VII, 3 (coll. 546)*, βλ. Μιοσι, ὁ.π. τ. II σ. 19 - 21 καὶ *Palermitanus I.E.8*, βλ. Α. D a n e u - L a t t a n z i, *Il codice degli oracoli di Leone della Biblioteca Nazionale di Palermo, Atti dello VIII congresso internazionale di Studi Bizantini* τ. I, Ρώμη 1953 σ. 38. Ἐν εἶναι εὐστοχη ἡ διατυπωμένη μὲ ἐπιφύλαξη προφορικὴ παρατήρηση τοῦ Βοris F o n k i c ὅτι τὰ δύο αὐτὰ χειρόγραφα εἶναι γραμμένα ἀπὸ τὸ ἴδιο χέρι, ἴσως τοῦ Ἀντώνιου Ἐπισκοπόπουλου ποὺ τὸν βρίσκουμε στὴ Βενετία τὸ 1568, τότε τὰ χειρόγραφα αὐτὰ γράφτηκαν στὴ Βενετία (καὶ ἴσως ζωγραφίστηκαν ἐκεῖ) πρὶν ἀπὸ τὴ Ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου. (Γιὰ τὰ βιογραφικὰ τοῦ Ἐπισκοπόπουλου βλ. Χ. Γ. Πατρινέλη, Ἑλληνες κωδικογράφοι τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως, *Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου* 8 - 9 (1958 - 59) 83.

16. *Vaticinium Severi et Leonis Imperatorum, in quo videtur finis Turcatum in praesenti eorum Imperatore, una cum alijs nomullis in hac re Vaticiniis*, Μπρέσια 1596 σ. 48.

17. Ἄθ a ν a σ ἰ ο υ Δ. Παλιούρα, Ὁ ζωγράφος Γεώργιος Κλόντζας (1540 ci - 1608) καὶ αἱ μικρογραφίαι τοῦ κώδικος αὐτοῦ. Ἀθήνα 1977. Οἱ σελίδες ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρουν ἐδῶ: χρονολόγησι κώδικα σ. 67 - 70, περιγραφή τῆς μικρογραφίας σ. 137 καὶ ἡ φωτογραφία τῆς μικρογραφίας τοῦ πίν. 295. Ἄλλη φωτογραφία τῆς ἴδιας μικρογραφίας: *Marc. Gr. VII. 22 (coll. 1466)* φ. 140r, τυπώνεται στὸν πίνακα 2 αὐτῆς ἐδῶ τῆς ἐργασίας.

Συγκρίνοντας τη μικρογραφία του Κλόντζα με τη χαλκογραφία του μονόφυλλου μπορούμε να φτάσουμε στο συμπέρασμα ότι είναι πολύ πιθανό ο Κλόντζας να είχε πρότυπό του τη χαλκογραφία στην πρώτη της μορφή (1570).

Από τις διαφορές που παρουσιάζει η μικρογραφία του Κλόντζα από το πρότυπό της σημειώνω την πόλη που υπάρχει στο βάθος με υπερασπιστές στρατιώτες στα τείχη της. Ανάλογη παράσταση βρίσκουμε και στο βάθος της μικρογραφίας, με τη μαρμαρένια κολώνα, στο Χρησιμολόγιο του Βερολίνου¹⁸.

Ο Κλόντζας ζωγραφίζει τις μορφές ανάστροφα και τις συμπύσσει, αφού ο χώρος που διαθέτει είναι μικρότερος από τα 2/3 της χαλκογραφίας, παραλείποντας και τις επιγραφές γύρω από τα πρόσωπα. Έτσι εξηγηματική μένει μόνο η επιγραφή: *Ἐδῶ πληρώνεται ὁ χορησμός, τοῦ κυροῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ὅπου λέγει περὶ τοῦ Σελήμ: (ἄνω) Ὡς ἐν βραχὺ γὰρ εὐτυχήσεις τοῦ κράτους.* (κάτω).

Ἡ χρονολογημένη (1591 - 1592) μικρογραφία του Κλόντζα τοποθετημένη στο χειρόγραφο του ἀμέσως πρὶν ἀπὸ τὴν παράσταση τῆς Ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου μᾶς ἐπιτρέπει, ἀφοῦ θεωρήσαμε ὅτι ἔχει πρότυπο τὴν ἀρχικὴ μορφή τῆς χαλκογραφίας τοῦ μονόφυλλου, νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι ἡ χαλκογραφία τοῦ 1570 κυκλοφόρησε καὶ ἓνα ἀντίτυπό της ἔφτασε στὰ χέρια τοῦ Κλόντζα στὸ Χάνδακα. Παρόλο ποὺ πέρασαν εἴκοσι χρόνια ἀπὸ τὴ Ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου ὡς τὴν ὥρα ποὺ ὁ ζωγράφος ἐτοιμάζει τὸ χειρόγραφο του, ὁ Κλόντζας ἀντιγράφει τὴ χαλκογραφία ποὺ εὐαγγελιζόταν τὸ τέλος τοῦ σουλτάνου Σελήμ κατὰ τοὺς χρησμούς. Ἀλλὰ κάτι τέτοιο δὲν ἔγινε καὶ τὸ ἤξερε καλὰ ὁ «χρονογράφος» Κλόντζας ποὺ εἰκονίζει καὶ τὴ συνθήκη Βενετίας - Σελήμ στὸ μεθεπόμενο φύλλο τοῦ χειρογράφου του. Ἐδῶ ἔχουμε ἓνα καλὸ παράδειγμα γιὰ τὸν τρόπο ποὺ ἐνσωματώνονται στὴν παράδοση τῶν χρησμῶν καὶ οἱ ἐρμηνεῖες τους, ἔστω καὶ ἂν διαφεύστηκαν ἀπὸ τὰ γεγονότα.

Ἀλλὰ ἡ χρῆση τῶν χρησμῶν (καὶ τῶν οἰωνῶν) τὴν ἐποχὴ τῆς Ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου μᾶς εἶναι καὶ ἀπὸ ἄλλοῦ μαρτυρημένη: Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1570 διαδίδεται στὸ Μιλάνο ἀπὸ τὸν Γεώργιο Μειζότερο ἡ πληροφορία γιὰ τὴν ἐμφάνιση τριῶν ἡλιῶν στὴν Κωνσταντινούπολη, ποὺ σήμαιναν, λέει, ὅτι ὁ Φίλιππος Β΄ τῆς Ἰσπανίας θὰ γίνῃ αὐτοκράτορας Ἑλλάδας καὶ Τραπεζούντας. Τὴν ἴδια ἐποχὴ διαδίδεται στὴ Νάπολη ὅτι οἱ τρεῖς σταυροὶ ποὺ ἐμφανίστηκαν πάνω ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη σημαίνουν τὸ τέλος τῆς βασιλείας τῶν Τούρκων καὶ ὁ G. F. Camozio φροντίζει νὰ τυπωθεῖ καὶ νὰ κυκλοφορήσῃ χαλκογραφία με ἀναπαράσταση τοῦ φαινομένου,

18. Βέης, δ.π. σ. 241, εἰκ. 10.

γιά τὸ ἰταλικὸ κοινό¹⁹.

Χρησμοὶ λοιπὸν γιὰ τοὺς Ἑλληνας, γιὰ τοὺς Βενετούς, τοὺς Ἰταλοὺς, γιὰ τοὺς Δυτικούς. Ἡ χαλκογραφία τοῦ Camozio, ποὺ εἶδαμε προηγουμένως, ἔγινε γιὰ τοὺς Ἰταλοὺς, τὸ μονόφυλλο, ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ ἐδῶ, γιὰ τοὺς Ἑλληνας καὶ τοὺς Βενετούς, τοὺς Ἰταλοὺς, τοὺς Δυτικούς συγχρόνως²⁰. Καὶ αὐτὸ γινόταν μέσα στὶς κανονικότητες τῶν Χρησμολογίων: ἑλληνικὰ καὶ λατινικὰ ἢ ἰταλικά, Ἑλληνας καὶ ξένοι οἱ κτήτορες, οἱ χρῆστες, οἱ ἀντιγραφεῖς. Καὶ ὁ 16ος αἰ. ἡ ἐποχὴ τῆς μεγάλης παραγωγῆς. Οἱ Δυτικοὶ ζοῦν μὲ τὸ «φόβο τῆς Τουρκίας» καὶ ὄχι ἀδικοιολόγητα ἀφοῦ τὴν εἶδαν νὰ φτάνει μπροστὰ στὴ Βιέννη. Ἀντιστάθμισμα σ' αὐτὸ τὸ φόβο ἔρχονται οἱ προφητεῖες καὶ οἱ χρῆσμοι: ἐνόσω ἡ τουρκικὴ δύναμη - ἀπειλὴ μεγαλώνει, πληθύνεται καὶ ἐντείνεται ἡ διάδοση τῶν χρῆσμων καὶ τῶν ἐρμηνειῶν τους, ποὺ μιλοῦν γιὰ τὴν κατάλυση τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας²¹.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά οἱ ὑπόδουλοι λαοὶ τῆς διαλυμένης Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ποὺ ἡ κατάλυσή της δὲ σήμανε καὶ τὴ ρῆξη τῆς ἰδεολογικῆς συνέχειας καὶ τῆς πίστεως ὅτι ἡ πτώση τοῦ Βυζαντίου στοὺς Τούρκους ἔγινε «θεῖα βουλήσει», εἶναι ἔτοιμοι νὰ ἀσπαστοῦν τὴν ἰδέα μιᾶς ἀναγέννησης τῆς Χριστιανικῆς βασιλείας καὶ πάλι «θεῖα βουλήσει» μὲ τὴ βοήθεια μιᾶς σταυροφορίας τῶν Χριστιανικῶν λαῶν τῆς Δύσης²².

Στὰ πλαίσια αὐτῶν τῶν ἰδεολογικῶν ρευμάτων καὶ τῶν συλλογικῶν συμπεριφορῶν στὴ Δύση καὶ στὴν Ἀνατολή, οἱ συγκεκριμένες ἱστορικὲς ἐμπειρίες προσδιορίζουν τὴν ἐκλεκτικὴ καὶ ἰδιόμορφη χρῆση τῶν Χρησμών. Ἡ Ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου εἶναι ἓνα παράδειγμα.

19. Γιὰ τοὺς χρῆσμούς, τοὺς οἰωνούς, τὰ προγνωστικά καὶ τὶς εἰδήσεις, ποὺ κυκλοφοροῦσαν τὶς παραμονὲς τῆς Ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου βλ. I. K. Χασιώτη, Οἱ Ἑλληνας στὶς παραμονὲς τῆς Ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου. Θεσσαλονίκη 1970 σ. 196 - 197 καὶ εἰκ. 24. Τοῦ Ἰδίου, Σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Ἰσπανῶν στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας. Θεσσαλονίκη 1969 σ. 18 - 19.

20. Τὸ φυλλάδιο τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βιέννης «*New Relation eines Pronostici*» ποὺ πρέπει νὰ τυπώθηκε μετὰ τὸ 16ο αἰ., (ἀναφέρεται στὴ μελέτη τοῦ M. Bataillon ὁ.π. σ. 469 καὶ τώρα τὸ γνωρίζω καὶ ἀπὸ μικροταινία), δὲν εἶναι ἄπλως μετάφραση στὰ ἰταλικά καὶ στὰ γερμανικά τοῦ χρῆσμοῦ τοῦ τάφου τοῦ Μ. Κωνσταντίνου (τὸ Α' κείμενο τοῦ μονόφυλλου). Ἴσως γιὰ νὰ πείσει περισσότερο ὅτι εἶναι ἀποκρυπτογραφημένη προφητεία σημειώνει διάστιχα (ὅπως γίνεται καὶ στὸν πρωτότυπο ἑλληνικὸ χρῆσμο) καὶ τὴν κρυπτογραφημένη μορφή τοῦ χρῆσμοῦ (οἱ λέξεις μὲ τὰ κυριότερα σύμφωνα, χωρὶς τὰ περισσότερα φωνήεντά τους) στὴν ἰταλικὴ καὶ στὴ γερμανικὴ γλώσσα, σὰ νὰ βρέθηκε ἰταλικά ἢ γερμανικά χαραγμένος στὸν Τάφο τοῦ Μ. Κωνσταντίνου.

21. M. Bataillon, ὁ.π. σ. 451 - 470.

22. Héléne Arhweiler, L'ideologie Politique de l'empire byzantin. Παρίσι 1975 σ. 119 - 128 καὶ ἑλληνικὴ μετάφραση Τούλας Δρακοπούλου: Ἑλένης Γλύκωντζη-Ἀρβελέρ, Ἡ πολιτικὴ ἰδεολογία τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ἀθήνα 1977 σ. 137 - 147. Ἀπ. Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. 3 Θεσσαλονίκη 1968 σ. 96 - 102.

Ἄς ξαναγυρίσουμε στὸ μονόφυλλο ὅπως μᾶς παραδόθηκε καὶ στὴν ἐποχὴ ποὺ τὸ χρονολογήσαμε: τέλη 17ου - ἀρχὲς 18ου αἰ.

Αὐτὴ ἡ ἐποχὴ θὰ μπορούσε συμβατικὰ νὰ ὀριοθετηθεῖ ἀπὸ τὶς χρονολογίες 1684 καὶ 1718. Ἀπὸ τὴ σκοπιὰ ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρουν τὰ γεγονότα σὲ τούτῃ τὴν ἐργασία, τὸ 1684 εἶναι ἡ χρονιά ποὺ ἐκπρόσωποι τοῦ Πάπα, τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας, τοῦ βασιλιᾶ τῆς Πολωνίας καὶ τοῦ Δόγη τῆς Βενετίας ὑπογράφουν στὸ Linz τῆς Αὐστρίας ἐπιθετικὴ καὶ ἀμυντικὴ συμφωνία κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῆς τουρκικῆς παρουσίας μπροστὰ στὴ Βιέννη, γιὰ δευτέρη φορά, τὸν προηγούμενο χρόνο. Δυὸ χρόνια μετὰ στὴ συμμαχία θὰ μπεῖ καὶ ὁ Τσάρος τῆς Ρωσίας. Ἡ συμμαχία αὐτὴ ποὺ εἶναι γνωστὴ μὲ τὸ ὄνομα «Ἰερὸς συνασπισμὸς τοῦ Linz» θὰ ζήσει, περισσότερο σὰν ἰδέα καὶ ὄχι πάντα σὰν πρακτικὴ, — ιδιαίτερα ἀπὸ πλευρᾶς Ρωσίας — μέχρι τὴ συνθήκη τοῦ Πασάροβιτς (1718), δηλαδὴ σὲ ὀλόκληρη τὴν περίοδο ποὺ οἱ συγκρούσεις Βενετῶν καὶ Τούρκων στὸν ἑλληνικὸ χῶρο καταλήγουν σὲ καθοριστικὰ ἀποτελέσματα γιὰ τὰ συμφέροντα τῶν δύο αὐτοκρατοριῶν ἀλλὰ καὶ τὴν τύχη τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων²³.

Θεωρήσαμε ὅτι τὸ δίγλωσσο μονόφυλλο ἀπευθύνεται στὸ βενετικὸ κοινὸ καθὼς καὶ στοὺς Ἕλληνες ποὺ ἔχουν κάθε μορφῆς σχέση μετὰ τὴ Βενετία. Ἀνιχνεύοντας τοὺς ὅρους ποὺ θὰ συναντήσῃ τὸ μονόφυλλο, ὅταν θὰ φτάσῃ στοὺς ἑλληνικοὺς πληθυσμούς, ἴσως πρέπει νὰ θεωρήσουμε καλὸ δείκτη τὸ τί φρονοῦσαν οἱ Ἕλληνες, ποὺ ζοῦσαν στὴ Βενετία, γιὰ τὴ ρωσικὴ παρουσία στὸν ἑλληνικὸ χῶρο καὶ μάλιστα γιὰ μιὰ βενετορωσικὴ συμμαχία.

Σημειῶνω τέσσερις μαρτυρίες:

1. «*Ἡ Ναυτικὴ νίκη ὅπου ἐγένηκε ἀπὸ τὸν στόλον τῆς γαληνοτάτης πολιτείας τῶν Ἑνετῶν, ἐξαρχεοντας Ἀλοῦξιος δεῦτερος ὁ Μοτζενίκος, ἐναντίον εἰς τοὺς Τούρκους, εἰς τὸ Αἰγαῖον Πέλαγος ἀχνα΄. Πρὸς τὸν ὑψηλότετον ἐνδοξότατον φιλόχριστον ἡγεμόνα τῆς Ρωσίας Ζηρόβιον Ἐχμηλίσκην*». Στὸ προλογικὸ σημεῖωμα τοῦ δεκαεξασέλιδου φυλλαδίου²⁴ ποὺ τυπώθηκε στὴ Βενετία μὲ αὐτὸ τὸν τίτλο σημειώνονται καὶ τὰ παρακάτω προτρεπτικά: «[...] νὰ τὴν ἐλευθερώσετε [τὴν Ἑλλάδα] ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσίαν τὴν μεγάλην τοῦ δεινοτάτου τυράννου, ὁ ὁποῖος αὐτὴν, ποῦ ἐστάθηκεν ὅλης τῆς οἰκουμένης τὸ φῶς, τὴν ἡμαύρωσε καὶ ὀλίγο λείπει καὶ τὴν πίστιν ἠφάνισε. Διὰ τοῦτο τὴν προσφέρνω ἔμπροσθέν σου ἀκκουμισμένην εἰς τὴν σημαίαν

23. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τ. ΙΑ΄ Ἀθήνα, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, 1975 σ. 16 - 51.

24. E. Legend, Bibliographie Hellénique, XVII αἰ., τ. II ἀρ. 400 σ. 52 - 55 ὅπου δημοσιεύεται περιγραφή καὶ ὁ πρόλογος τοῦ φυλλαδίου. Πρβλ. καὶ Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τ. Ι΄ Ἀθήνα, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, 1974 σ. 349 ὅπου πληροφορίες γιὰ τὰ περιγραφόμενα ἀπὸ τὸ φυλλάδιο γεγονότα.

σου και εις την ανδρείαν σου με τὸ γενναῖον συμβολόν σου· διατι εἰς ἄλλον δὲν ἔχει βαλμένην τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας της παρὰ ὕστερα ἀπὸ τὸν θεὸν εἰς ἐσένα και εἰς τὸ ἰσχυρότατον γένος τῶν Ρώσων, διὰ νὰ τὴν κάμης νὰ φανῇ παλιν βασίλισσα ὡς ἦτον εἰς τὸν καιρὸν Ἰαλεξάνδρου και Κωνσταντίνου τῶν μεγάλων τῆς οἰκουμένης μοναρχῶν, τῶν ὁποῖων εἰς τὲς ἀνδραγαθίες και εἰς τὲς ἀρετὲς εἶσαι μιμητῆς ἀκριβέστατος».

2. «Θρίαμβος κατὰ τῆς τῶν Τουρκῶν βασιλείας, ἦτοι λόγος παραθαρονητικὸς πρὸς τὸν εὐσεβέστατον και ἀήτητον βασιλέα τῆς Μοσκοβίας, Κύριον Ἰαλέξιον Μιχαηλοβίτζην, ἐκδοθεὶς παρὰ Γερασίμου Βλάχου τοῦ Κρητὸς [. . .]». Γράφει ὁ Γεράσιμος Βλάχος πρὸς τὸν τσάρο Ἰαλέξιο «ἐν ταῖς κλειναῖς Βενεταῖς, κατὰ τὸ ἀχρὺ ἔτος» και τὸν προτρέπει: «παραθαροῦνων τὸ βέβαιον τῆς νίκης, τὸ ράδιον τῆς τῶν Ἰαγαρηῶν καταλύσεως και τὸ χρῆσιμον τῆς τῶν Ἰλληγορωμαίων ἐλευθερίας». Προσθέτω και τὴ σημείωση τοῦ Καισάρου Δαπόντε: «τοῦτος δὲ ὁ ἀνωτέρω θρίαμβος ἔγινε [. . .] προτροπῇ τῆς κλεινῆς ἀριστοκρατίας τῶν Βενετζάνων τὸν δωδέκατον χρόνον, ὅταν ἐπολεμεῖτο ἡ Κρήτη ἀπὸ τοὺς Τούρκους».²⁵

3. Ἰαπειλεῖται ἡ ὸρθοδοξία ἀπὸ τις ἐνέργειες τοῦ μητροπολίτη Φιλαδελφείας Μελέτιου Τυπάλδου στὴ Βενετία και οἱ Ἰλληνες τῆς ἐκεῖ Ἰαδελφότητος στρέφονται πρὸς τὸ Μεγάλο Πέτρο τῆς Ρωσίας, στὸν ὁμόδοξο, πὸ τοὺς πατέρες του μνημονεύουν στὴν «Παρρησία»²⁶ τῆς ἐκκλησίας τους, γιὰ νὰ προστατέψει τὴν κοινὴ πίστη και ἐκεῖνος γράφει γι' αὐτὸ στὴ Βενετικὴ Σύγκλητο (7 Δεκεμβρίου 1710)²⁷.

4. Ἰη Πελοπόννησος ἔχει πέσει στὰ χέρια τῶν Τούρκων. Ἰαπὸ τὴν Κέρκυρα, πὸ ἀπειλεῖται ἐπίσης ἀπὸ τὸν τουρκικὸ στόλο, γράφει ὁ ἔμπορος Μπερνάρδος Μάκολας (25 Σεπτεμβρίου 1715) πρὸς τὸν ὁμότεχνό του στὴ Βενετία Γεώργιο Μέλο: «Ἰμεῖς ἐρισολβέσαμεν νὰ σταθοῦμεν ἐδῶ ἐτοῦτον τὸν χειμῶνα νὰ εἶδοῦμεν, πῶς θέλουν τρέξει τὰ πράγματα και μάλιστα ὁποῦ γράφουν ἀπὸ αὐτοῦ πολλοί, πῶς ὁ ἡμπερατόρος βεβαιώτατα τὴν ἐρχομένην καμπανίαν θέλει εἶναι με τὸν πρέγγιπέ μας και θέλει ἀκολουθήσει και ὁ Μοσχόβος και Πολάκος και ὁ Θεὸς νὰ βοηθήσει τὸ γένος τῶν Χριστιανῶν».²⁸

25. Κ. Ν. Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη τ. Γ' Βενετία 1872 σ. 141 - 142 και Β. Ν. Τατάκη, Γεράσιμος Βλάχος ὁ Κρῆς (1605/7 - 1685) Φιλόσοφος, Θεολόγος, Φιλολόγος. Βενετία 1973 σ. 12, 39 - 40.

26. Ἰλένη Δ. Κακουλίδη, Κατάλογος τῶν Ἰλληρικῶν Χειρογράφων τοῦ Ἰλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας, *Θησαυρίσματα* 8 (1971) 260 - 62 γρφ ἀρ. 15 φ. 2ν: «Μοσχοβία. Εἰς ἀένανον μνήμην τῶν ἐν μακαρία τῇ λήξει γενομένων ἀειμνήστων βασιλέων και πατριαρχῶν [. . .]».

27. Ἰῶάννου Βελούδη, Ἰλληνων ὸρθοδόξων ἀποικία ἐν Βενετία, Ἰστορικὸν Ἰπόμνημα. Βενετία 21893 σ. 88.

28. Εἰτυχίας Δ. Λιάτα, Μαρτυρίες γιὰ τὴν πτώση τ' Ἰαναπλιοῦ στοὺς Τούρκους (9 Ἰούλη 1715), *Μνήμων* 5 (1975) 135.

Ἡ ναυμαχία πού θά γίνει στήν Κέρκυρα τόν ἐπόμενο χρόνο μέ ἀντιπάλους τοὺς Βενετοὺς καί τοὺς Τούρκους διατηρεῖ τή σφραγίδα τοῦ συμμαχικοῦ θρησκευτικοῦ πολέμου: *Armata Cristiana - Armata Turca*²⁹.

Εἶδαμε μαρτυρίες γιά τήν ψυχολογία καί τίς συμπεριφορὲς τῶν Ἑλλήνων τῆς Βενετίας ἀπέναντι στή Ρωσία στὰ τέλη τοῦ 17ου αἰ. καί στίς ἀρχές τοῦ 18ου αἰ. Ἀναζητώντας ὅμοιες μαρτυρίες στὸν εὐρύτερο ἑλληνικὸ κόσμο θά βροῦμε καί ἐκκλήσεις Ἑλλήνων πρὸς τὴ Ρωσία γιά ἀπελευθερωτικὴ ἐπέμβαση, καί ἐκδηλώσεις λατρείας τῶν ὑποδούλων καί ἐκκλησιαστικὲς κυρίως σχέσεις. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ὁ Μέγας Πέτρος μέ ὑπόμνημά του στίς 6 Ἰανουαρίου 1711 δηλώνει ὅτι ἡ Ρωσία δὲ θά μείνει ἀδιάφορη μπροστὰ στὰ δεινὰ τῶν Ἑλλήνων καί τῶν χριστιανικῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς³⁰.

Αὐτὸ τὸ κλίμα θά βρεῖ τὸ χρησιμολογικὸ μονόφυλλο, ὅταν θά κυκλοφορήσει. Ἡ Βενετία μπροστὰ στὴ γυμνὴ ἀπὸ περιεχόμενο ἰδέα καί πράξη μιᾶς Δυτικῆς σταυροφορίας κατὰ τῶν Τούρκων καί πιεσμένη ἀπὸ τὸ φόβο ὅτι θά χαθοῦν καί τὰ τελευταῖα ἐρείσματά της στὴν Ἀνατολή, θά ὀνομάσει *Re Ruso* τὴν εἰκόνα τοῦ παλιοῦ συμμάχου εὐρωπαίου αὐτοκράτορα τοῦ 1570 ἐναντίον τοῦ ἴδιου ἐχθροῦ, τοῦ Τούρκου σουλτάνου, πού τὸ δρεπάνι τοῦ εἰκονιζόμενου θανάτου δὲ στάθηκε ἱκανὸ νὰ τὸν ἐξαφανίσει σὰν ἰδέα καί πράξη τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας. Γιά ἄλλη μιὰ φορὰ ὁ «φόβος Τουρκίας» ἀναγκάζει μιὰ δυτικὴ δύναμη νὰ «προφητέψει» μέ τοὺς χρησιμοῦς τὸ τέλος τῶν Ἀγαρηνῶν, ἀκριβῶς στὴν τομὴ ἐπιδιωκόμενου καί ἀναμενόμενου.

Τὸ χρησιμολογικὸ μονόφυλλο πού ἐξετάσαμε μᾶς ἐπέτρεψε νὰ σημειώσουμε δύο χρήσεις του σὲ ἱστορικὲς στιγμὲς πού ἀπέχουν μεταξύ τους 100 - 150 χρόνια (1570 - ἀρχές 18ου αἰ.). Ἀνιχνεύοντας τίς πηγὲς τῶν κειμένων τοῦ μονόφυλλου καί τῆς δεξιᾶς παράστασής του γυρίσαμε τουλάχιστο 100 χρόνια πίσω (15ος αἰ., χρησιμολόγιο Βερολίνου). Σημειώσαμε ἐπίσης ὅτι ὁ Γεώργιος Κλόντζας ἐνσωμάτωσε στὸν κώδικά του τὸ χρησιμὸ μέ τὴ διαψευσμένη ἀπὸ τὰ γεγονότα ἐρμηνεία του.

Συσχετίζοντας τίς διαπιστώσεις αὐτὲς μέ τὰ συμπεράσματα τῆς ἔρευνας γιά τοὺς χρησιμοῦς³¹ ὡς σημειώσουμε ὅτι τὰ χρησιμολογικὰ κείμενα ἔμειναν

29. *Armata Cristiana e Turca MDCCXVI*. Βενετία 1718.

30. Β α κ α λ ο π ο ὑ λ ο υ, Ὁ Μέγας Πέτρος ὁ π.

31. Ἀπὸ τὴ σειρά τῶν μελετῶν καί τῶν ἄρθρων πού ὑπάρχουν γιά τοὺς χρησιμοῦς θά μπορούσε κανεὶς νὰ ὀδηγηθεῖ στὰ προβλήματα μέ τίς μελέτες τοῦ Ν. Βέη καί τοῦ C. M a n g o. Ἐκτός ἀπὸ τίς βιβλιογραφικὲς ἐνδείξεις πού σημειώνονται σ' αὐτὴ τὴν ἐργασία, ὀδηγητικὲς ἐνδείξεις βλ. Ἀ θ α ν α σ ί ο υ Φ. Μ α ρ κ ὀ π ο υ λ ο υ, Ἡ χρονογραφία τοῦ Ψευδοσυμεῶν καί οἱ πηγὲς της. Ἰωάννινα 1978 σ. 158 - 159. Γιά τίς ἀπόψεις πού διατυπώνονται ἐδῶ πρβλ. Ἀ λ έ ξ η ς Π ο λ ί τ η ς, Ἡ προσγραφόμενη στὸν Ρήγα πρώτη ἐκδοσὴ τοῦ Ἀγαθαγγέλου. Τὸ μόνο γνωστὸ ἀντίτυπο, Ὁ Ἐραμιστής 7 (1969) 176 - 177.

σχεδὸν ἀμετάβλητα στὴν ἱστορικὴ διαδρομὴ τους καὶ οἱ ἐκδότες, οἱ ἀντιγραφεῖς ἢ οἱ ἐρμηνευτὲς τους δὲ βρέθηκαν ἀναγκασμένοι νὰ τὰ προσαρμόζουν ἀνάλογα μὲ τὶς ἱστορικὲς ἐξελίξεις ἢ τὶς ἰδεολογικὲς τροπές: τὸ μαγικό, τὸ ἀνερμήνευτα ἢ πολυερμήνευτα προφητικό, τὸ δυσνόητο συντηροῦν τὴ μυστικοπάθεια καὶ γίνονται μοχλὸς γιὰ τὴ διάδοση καὶ τὴ λειτουργία μιᾶς ἰδεολογίας στὸ συλλογικὸ σῶμα. Πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ ἔρχεται νὰ δράσει καὶ ἡ εἰκονογράφηση τῶν χρησμολογικῶν κειμένων, περισσότερο ἢ λιγότερο φειδωλὴ σὲ πραγματικὰ στοιχεῖα, πλούσια ἢ μὲ μεγάλη ἀφαίρεση, ἀπλοϊκὸ σκίτσο ἢ ὑψηλὴ τέχνη.

Ἐξειδικεύοντας τὴν ἀναφορὰ στοὺς τουρκοκρατούμενους ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς, ποὺ ζοῦν κάτω ἀπὸ τὴν κυρίαρχη ἰδεολογία τῆς Ἐκκλησίας, μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε ὅτι δὲν ἦταν δύσκολο νὰ πειστοῦν σὲ μιὰ ἐρμηνεία τῶν χρησμῶν ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ χαρακτηριστεῖ ἀντισταθμιστικὴ στὴν πραγματικότητα τῆς ἐμπειρίας τους καὶ παραπληρωματικὴ στὸ συναισθηματικὸ τους κόσμο: ἡ ἐπαγγελομένη σταυροφορία ἔρχεται νὰ δράσει ἐξισορροπητικὰ καθὼς προμηνύει τὴν κατάλυση τοῦ κράτους τῶν Ἀγαρηνῶν, ποὺ ἔγιναν ἄλλοτε «θεία βουλήσει» φορέας τῆς «δικαίας τιμωρίας» τοῦ «χριστιανικοῦ πληρώματος» «διὰ τὰς ἁμαρτίας του».

Ἡ ἀποτελεσματικότητά τοῦ χρησμολογικοῦ μονόφυλλου, πέρα ἀπὸ τοὺς γενικοὺς ὅρους λειτουργίας τῶν χρησμῶν στὸ συλλογικὸ σῶμα, στηρίζεται καὶ σὲ μιὰ κρυφὴ ἰσορροπία στατικοῦ καὶ δυναμικοῦ, χρησμοῦ καὶ ἐρμηνείας. Τὸ στατικὸ στὸ μονόφυλλο ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ τὰ κείμενα καὶ τὴ δεξιὰ παράσταση: ἡ ἱερότητα καὶ ἡ αὐθεντικότητα τοῦ παραδομένου, τοῦ αἰώνιου ποὺ περιμένει τὸν αἰσθαντικὸ ἐρμηνευτὴ. Τὸ δυναμικὸ ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ τὴν κάτω παράσταση τῶν 7 μορφῶν ποὺ παρουσιάζει ἄμεσα καὶ ἐποπτικὰ τὴν ἀποκρυπτογράφηση τῆς προφητείας καὶ τὴν προφητεία νὰ πραγματοποιεῖται.

Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν / Ε.Ι.Ε.